

„Szabad székelyek” Erdély hűbéri társadalmában

A históriát megismerni vágyó ember önismeretre törekszik. Az eltűnt idő nyomában járva, az őt körülölelő közösség ifjúkorát nyomozza s deríti fel. Élete így tágul, válik teljesebbé, hiszen régmúlt századokba nyúlik vissza; s ha ép a lélek benne, önmagát is eljövendő évtizedekbe, századokba, önmaga és népe jövőjébe építi bele. Ennek a történeti önismeretnek illúziómentesnek kell lennie, igazság fedezetben gazdag öntudatot, önérzetet kell sugalmaznia. A valóságra kell támaszkodnia, másként nem kerülheti el a buktatókat: az önáltatást vagy a csüggesztő önostorozást.

A múltban gyakran szóltak úgy a székelységről, mint a magyarságnak olyan népcsoportjáról, amelyet sajátos „előkelőség” jellemez. Jancsó Benedekkel szólva: „...mindnyájan kiváltságos nemesek voltak.” A mítoszt maga a császár, Ferenc József is szentesítette: „A székely nemzet minden tagja született nemes.” Sokan szembeszálltak a hamis történeti tudat hirdetőivel, már Kövári László kételkedett benne, s rombolásán korunkban főleg Böződi György munkált.

A köztudatban itt-ott még mindig fellelhető az egyenlően szabad, egészében nemes székely társadalom történelmi fikciója. Ugyanakkor azonban terjed az a szemlélet, amely a székely hűbéri társadalomban is csupán nemeseket és jobbágyokat tételez fel. Holott még a XVIII. században is Erdély parasztságának több mint egyharmada, a székek lakosságának pedig közel fele *szabadparaszt*. A következőkben a sajátosabb, összetettebb szerkezetű székely társadalomról szeretnénk szólni; tudva azt, hogy a valós történet szemléletnek azzal sem tennénk jó szolgálatot, ha a székelységnek Erdély s a világ minden más népcsoportjától eltérő történeti sorsot s egyedi szociális struktúrát tulajdonítanánk.

A történeti fejlődést nyomon követni e néhány oldalon nem lehet. Éppen ezért arra kell szorítkoznunk, hogy néhány megbízható statisztikai adatot, néhány képet villantsunk fel, nem a teljesség és megoldás, hanem csupán a gondolatébresztés igényével.

A számadatok vallatása

Apadt-e a XV. századtól kezdve a székely szabadok száma? Igen. Jobbágyságba süllyedt-e jó részük? Igen. Arra a kérdésre azonban, hogy teljes győzelmet aratott-e az eljobbágysítás folyamatában a földesúr, már határozott nemmel kell felelnünk.

A szabad és függő paraszti rétegek viszonya így fest Erdélyben az 1767-es esztendőben:

	Vármegyék	Partium	Székely székek	Szász székek
Jobbágy és zsellér	80,93	74,05	38,78	20,81
Szabad paraszt	2,13	3,08	44,68	61,98

Nehéz tipikusan feudális szerkezetet feltételezni egy olyan székely társadalomban, amelyben a szabadparasztok ilyen nagy arányban szerepelnek. A további érvelésről mégsem mondunk le, elsősorban azért, mert a liberális korszak történetírói gyakorlatában rendszerint egységes, országos keretben gondolkodtak a társadalmi erőviszonyokról, és a parlamentáris demokrácia aktuális nézőpontját vetítették vissza a valamikori sokkal tagoltabb organizmusra. Ezért elégedtek meg általában a legtágabb, az országos kerettel. Holott a feudalizmus századaiban — különösen a parasztság osztályharcában — jóval kisebb tájegységekhez, igazgatási körletekhez, egy-egy feudális úri család birtokegységéhez s főként a falusi közösségekhez kötött a küzdelem.

Milyenek az erőviszonyok az ilyenszerű kisebb, szervezettebb keretekben? Az 1703-ban készült adóügyi összeírás szerint, amely falvankénti részletezéssel szolgál, Sepsí és Miklósvár alszékben a családok száma így oszlott meg:

285	armalista
1377	primipilus és pixidarius
951	jobbágy
96	birtokos zsellér
365	birtoktalan zsellér

(Az armalistákat így jellemzi az összeírás: „...nemesek, nemesi levéllel ellátottak, félnemesek, mint Németországban, különösen Sziléziában a szabados gazdák, akik senkinek sem alattvalói, de nekik rendszerint egy vagy néhány jobbágyuk van; adójukat megfizetik.“ — Ezt a réteget egyházhelyi nemeseknek is nevezik az összeírásokban. Ugyanitt a primipilusok és pixidariusok, a lófők és közszekelyek csoportját így határozzák meg: „...lovas- vagy gyalogos-fegyverzettel felszerelt harcra kész férfiak, kik az erdélyi fejedelem hívására mindenkor kötelesek katonai táborba vonulni és a harcban részt venni. Béke idején gazdálkodást folytatnak és adójukat az erdélyi fejedelemnek megfizetik.“ Libertinusként, szabadosként is emlegetik együtt őket.)

Az említett két szomszédos alszéken belül már nem teljesen azonos a két paraszti csoport aránya. A szabadok százaléka Miklósvárszékben 56,45, Sepsiszékbén pedig 40,65. (1721-ben Csikszékben átlagosan 66,25%, külön Gyergyó alszékben viszont már 70,48%.)

A falu szintjén folytatva a vizsgálódást az eltérések még szembeötlőbbek. Miklósvárszék átlagos faluképének modellje például a következő volna: minden faluban kellene lennie 6 armalista, 51 szabad, 22 jobbágy, 3 birtokos és 7 birtoktalan zsellér családnak. Miklósváron viszont csupán 4 szabad család él 49 jobbágy familia mellett, míg Bodoson 4 függőségben élő jobbágy családot találunk, és 30 familia őrizte meg szabad státusát. A robotoló parasztok százalékaránya így oszlik meg:

Bodos	11,43	Átlag	32,43	Miklósvár	92,45
Szárazajta	13,43			Nagyajta	57,80
Köpec	15,71			Barót	39,23
Nagybacon	21,57			Közéapajta	34,23
Böln	26,83				

Sepsiszékbén Oltszem az a falu, ahol csak 10,71% a szabadok részaránya, Gidófalva, Szacsva, Bikfalva, Eresztevény, Fotos lakóinak döntő többsége (71,25—85%-a) viszont lófóként vagy közsabadként él.

Azokban a falvakban, ahol a Mikó család kísérelte meg az uralom megszerzését — tehát egy uradalom környékén —, a következő a szabadparasztok százalékaránya: Oltszem 10,71, Málnás 19,14, Zalán 36,14, Bodok 44,23; gazdasági, társa-

dalmi háttérként pedig ott van a szomszédságban Bükszád és Mikóújfalu, ahol csupán a grófi család emberei laknak taxásként.

Az eljobbágyosítás elleni harc, a szabadok és a földesurak közötti küzdelem feltételei természetesen a szabadok számától függően is változóak. A különböző társadalmi csoportok súlyát azonban vagyoni erejük is meghatározza a Székelyföldön is, ahol a közös erdő, legelő, kaszáló, de itt-ott még a közös szántó szintén hozzájárul a nagyobb eltérések kiküszöböléséhez. 1703-ban Miklósvárszékekben az armalista család átlagosan 13, a szabad 7, a jobbágy 4 hold szántóföld birtokosa. Sepsiszékekben pedig 16:10:6 hold az arány.

1778—79-ben Marosszék 20 falujában így oszlik meg a föld:

	szántó	kaszáló holdakban	szőlő
armalista	5,48	1,60	0,69
lófő	3,23	0,89	0,08
libertinus	3,08	0,98	0,47
jobbágy	3,06	0,87	0,47
zsellér	1,86	0,51	0,05

Az armalisták gazdasági ereje természetesen nagyobb, a szabadok is módosabbak, mint a jobbágyok, de igen nagy — az átlagos szegénységben belül — a zsellérek vagyontalansága. Tájégségként, falvanként számottevő eltéréseket figyelhetünk meg, nem is szólva a föld termékenységének különbözőségéről.

Nem vállalkozhatunk ez alkalommal a felvetett kérdések mélyebbre hatoló s tágabb körű elemzésére. Csupán egy differenciáltabb társadalomkép megrajzolásának szükségességét kívántuk bizonyítani. A nyelvészeknek már a gyakorlatba átültetett munkamódszerét követve a történeti társadalom vizsgálatában is külön csoportosíthatjuk az általános jelenségek keretén belül a tájjelenségeket, mint ahogyan a nyelvészek a székely nyelvjáráson belül különválasztják a háromszékit, s ezen belül ismét körülhatárolnak hét tájszólást.

A történész számára a sokszínű — egységén belül megosztott — valóság vizsgálatára legalkalmasabb eljárásmódként a történeti statisztika használata kínálkozik. A népiségtörténetben tömegekről van szó. A tömeges jelenségek legkarakterisztikusabb jegyei leszámolhatóak, valaminő mértékegységhez viszonyítva súlyuk is kifejezhető, sőt a minőségi ismérvek — rangosítva — mennyiségileg szintén kifejezhetővé válnak. Igaz, a statisztika, a mechanografikus eljárások csak segédeszközei lehetnek a történeti valóság feltárásának, s félős, hogy a múlt bizonytalan számszerűségére épített matematikai modell torzít vagy leegyszerűsít. Mégis, a múltbeli politika- s még inkább jogtörténeti vita körébe be kell vonnunk a valóság más oldalait, tipikus formáit, rejtett összefüggéseit térben és időben kifejező kutatói eljárásokat is. Különböen továbbra is a meddő viták hagyományos útján topognánk.

Társtalan-e a szabad székely?

Vizsgáljuk meg a középkori falu földközösségének történetét, a kelet-közép-európai jobbágyság kialakulásának folyamatát vagy a nyugati világ feudális viszonyainak felbomlását, — óhatatlanul el kell jutnunk a szabadparasztság kérdésköréhez. Elemezzük az egyetemes hadtörténetet, és ott is rábukkanunk a székelyhez hasonló paraszt-katonára. Éppen csak, hogy a Franciaországot a százéves háború idején rettegsben tartó ijász *freeholder* — a kedvezőbb feltételek folytán — magvát alkothatta az angol *yeoman*-rétegnek, amely a tőkés fejlődés egyik központi gózává vált, míg az Elbán-innen feudális viszonyok megrekedtsége általában elzárta

a parasztgazdaságokból sarjadó tőkés agrárfejlődés útját. Így itt továbbra is a szabadságjogok fenntartásáért kellett vívni a harcot. Ezért támadt fel újra és újra a székely s más országbeli társa a feudális urak ellen, vagy vált áldozatává a központi hatalom cselszövéseinek, amely gyakran fordult hozzá — mindent ígérve —, amikor önmagában képtelen volt megbirkózni a külső hódítókkal vagy az uralomra törő feudális kiskirályokkal.

Csábító feladat volna párhuzamot vonni a székely és az orosz, a német, a skandináv, a francia, az angol, valamint más paraszti szabad közösségek életsorsa között. Rokonvonásokat azonban közelebb, a Kárpátok túlsó oldalán is bőven találunk. Ott helyezkednek el a *răzeși*-falvak, s lakóiról Dimitrie Cantemir is megírta, hogy ők a nemesség alsó rétege, de inkább nevezhetők szabadparasztoknak. P. Poni 1921-ben készült statisztikája nyomán a számbeliségben is hasonló vonásokat fedhetünk fel. A *moșneni*-réteg szintén Havasalföld hegyes, erdős tájain őrizhette meg leginkább szabadságát és — P. P. Panaiteșcu utal rá — küzdött sikerrel a régi jogokért.

A hasonló jelenségeket rendszerint azonos okok szülik. A feudalizmus kezdeti szakaszában az állam helyi egységekre alapozza uralmát. Lenin írja az orosz fejlődéssel kapcsolatban: az állam különböző „földrak” forgácsolódott, részben éppen kenézségekre, amelyek a régebbi autonómiának élő maradványait őrizték meg, partikuláris vonásokat a közigazgatásban és így tovább. Nos, erdélyi viszonylatban gondoljunk csak Fogaras földjére, a Szászföldre, a Székelyföldre s a középkori Erdélyt körülölelő kiváltságos kerületek Máramarostól a Székelyföldig nyúló körívére. Beletartozott ebbe a régi Temes és Krassó megye nyolc kerülete is. A Krassó megyei Monostor román lakói pedig 1520-ban azzal fenyegették meg a gyűléseiktől — autonómiájuk kifejezőjétől — távolmaradókat, hogy „more Siculorum” — székely módra — házaikat lerombolják. Verancsics Antal emlékiratában — s annyi más forrásban — olvashatjuk, hogy a privilégiumokat, az autonómiát, a partikuláris vonásokat védelmező székely közösség cselekedett így, s mint látjuk, nem is annyira egyedülálló, sajátos módon.

A kiváltságos területi egységek népének jó része általában elvesztette szabadságát, jobbággá vált, vezetőik többsége viszont a nemesség soraiba küzdötte fel magát. Egyes „földeken” azonban ez a fejlődés vonal, elsősorban a nép egyetemes vagy szélesebb körű határvédő szerepe miatt, más utat vett, a székely nézeké néphez hasonlót. A fogarasi tartományt, ezt a kis „regnum”-ot, „országot”, „földet” David Prodan elemezte. A fogarasi földi bojárok funkciója a székelyekéhez hasonló: „lovok hátán szolgálnak az várhoz valamikor az szükséghez kevényt.” Ezzel a szereppel kapcsolatban jegyzi meg David Prodan, hogy a fejedelemség a fiskális domíniumokon a bojárok, a libertinusok, a darabontok, a puskások, a kisnemesek, az armalisták révén dúsította a fejedelmi haderőt, szélesítette ki hatalmának alapját, csökkentette függését a nagybirtokok uraitól. A fogarasi bojárság a székelyekhez hasonlóan rétegződött: az egységes, teljes nemesi státusz veszendőbe ment, sokuk vált „fertályos bojárrá”, egészében szabadossá, libertinussá, aki pedig szegénysége miatt várszolgálatot teljesíteni nem tudott, jobbággá lett.

A fejedelemségkori Erdély társadalmi dinamizmusát, az egyes rétegek, csoportok lesüllyedését, mások emelkedését és a mozgás törvényszerűségeit Jakó Zsigmond vizsgálta. Ő is a központi hatalom növekvő katonai terheiben leli magyarázatát annak, hogy a parasztság egy része előtt megnyitak a társadalmi emelkedés zsilipjei, s folyt a hű és áldozatkész paraszti katonák tömeges nemesítése. Kővár, Szamosújvár, Déva körül puskás vagy bástyás szabadosok, darabontok új rétege társult a régi, szabadságát még őrző csoportok mellé. A fejedelmi hatalom hanyat-

lásával egyidejűleg azonban ismét a jobbágyságra kényszerítés folyamata lendült fel.

Jó példája ennek, az említettek mellett, a Szalonta környéki bihari hajdútelepek sorsa. Küzdelmüket Szendrey István dolgozta fel. Az 1692-ben 21 helységben élő hajdúk még őrizték a fejedelmi kiváltságleveleket, amelyekben nemesi állapotukat ismerik el, a bécsi udvar azonban már nem volt tekintettel kiváltságaikra. További sorsuk nekik is a földesúri függés állapota felé vezetett, pedig harcoltak, pereltek 1848-ig a hajdúszabadságért, mondhatnók, „székely módra“.

Végezetül hadd iktassuk ide, az eddig felvillantott képek mellé, az olcsó haderőre mindinkább ráéhező Habsburg-kormányzat új paraszt-katonaság szervező kezdeményezését. Tudott dolog, hogy az erdélyi határőrkatonaság megszervezését a székelyek között fegyverrel, a madéfalvi vérengzés barbárságával kellett szentesíteni. Most ennek az akciónak csak egy vonatkozását hangsúlyozzuk: szélesebb körre terjedt ki, mint a székely székek egy része. A szász Benigni 1834-beli műve nyomán készítettük az alábbi táblázatot. Erdélyben a következő közigazgatási egységekben szerveződött a katonaság:

	<i>Egészében határőr falu</i>	<i>Vegyes lakosságú falu</i>	<i>Település összesen</i>
Háromszék	1	92	93
Csik	1	51	52
Údvarhely	—	9	9
Aranyos	—	6	6
Hunyad	3	36	39
Fogaras	8	32	40
Beszterce	28	—	28
Doboka	11	—	11
Brassó	2	—	2
Szeben	4	—	4
Kolozs	3	—	3
Torda	2	2	4
Alsó-Fehér	—	3	3
Szászváros	1	—	1
Összesen	64	231	295

Nincs tehát különleges, kizárólagosan székely sors, rokonítható sok más tájegység népének adott időszakbeli hasonló okok nyomán alakuló hasonló fejlődésével. S bár az ország határán belül bizonyítható mindez a legkönnyebben, az egyetemes történeti fejlődés nem egy mozzanatával is egybevethető.

Hadd zárjuk e sorokat ismét egy történeti módszertani igénnyel. Az oly sok évtizeden át szegénységében, elzártabb világában sajátos életét élő székelység napjainkban emelkedik magasabb, egyetemesebb szintre. Jogosult az a követelmény, hogy története is túljusszon önkörén.

Szabadparaszti életforma „székely módra“

A határőri intézmény 1764 utáni meggyökeresedése újabb sajátos vonásokkal gazdagította az amúgy is sokszínű társadalmi rétegződést és életformát. Csik-Gyergyó és Kászonszék, Háromszék, valamint Bardóc fiúszék primipilusai és pixidariusai állandó katonai szolgálatra kényszerültek. A régi kiváltságok ismét pusztultak, hiszen bár jórészt saját költségükön és felszerelésükkel kellett — hosszas és igen terhes — szolgálatot teljesíteniök, 1802-ig még adófizetésre is kötelezték őket. Hír nélkül 48 órán túl nem hagyhatták el az ezred területét. Tisztjeik engedelmé nélkül birtokot eladni, cserélni nem volt joguk. Közvagyonuk felett katonai előjáróik rendel-

keztek. Házasságot is csupán parancsnoki engedéllyel köthettek, s a tanulmánygyó fiatal ritkán, igen nehezen juthatott hozzá a szolgálat alóli felmentéshez. A bánásmód pedig kemény, sokszor embertelen volt.

(Eröss József írja le, hogy a „nyakas és megátalkodott“ katona-székelyek fölé a birodalom leggorombább „német“ tiszteit helyezték. A kiszolgáltatottságra jellemző a csikszeredai 6. kompánia kapitányának esete. Őt „hajadonok és fiatal nőkön elkövetett erőszakoskodásaiért, s mert minden kis hibáért vérig pálcáztatta a legénységet“, az őrmester és 12 káplár feljelentették. A panaszkodni merészelőket azzal büntették, hogy nyolcszor kellett 300 ember között fel s le futniok, miközben vesszőzték őket. A fiatal káplárok közül többen belehaltak a kegyetlen „vesszőfutásba“. A kapitány tovább garázdálkodhatott. Anyja gróf Lázár lány volt, s a csikszeredai ezredesnek, báró Nováknak is Lázár lány volt a felesége.)

Hiába küzdöttek 1764 és 1848 között mondhatni szünet nélkül „jogtalan megterhelhetőség“, a „törvénytelen szolgálat és véráldozat“ ellen, súlyos terheiktől nem menekedhettek meg.

(Sérelmesnek tartották — régi jogaikra apellálva —, hogy országon kívüli szolgálatra is kipurancsolták őket. 1779-ben a háromszéki határőrezredet azzal indították útnak, hogy Marosvásárhelyre mennek, holott az osztrák—porosz háború kívánt új, fiatal életeket. Marosvásárhelyen az a hír is járta, hogy a lengyelek fékentartására viszik külhonba őket. A hópénz, a zsold visszatartása, a rossz bánásmód, a lerongyolódottság amúgy is elkeseredést váltott ki soraikban. Örökké sajtott, gyogyíthatatlanul, az 1764-ben kapott seb is, az, hogy a nemesség nem osztozott sorsukban. Megtagadták tehát az engedelmességet, és visszafordultak. Az ítélet véres megtorlást írt elő, amit 1779. november 16-án Kézdivásárhelyen hajtottak végre: „Kettő felakasztassék“, kettőnek „fejek vétessék“ s a mellett „a jobb kezek... elvágattassanak és azután a fejek az elvágott kezekkel együtt kerékre téteessenek“. Ismét ketten „meglővöldöztessenek“. S végül 17 nek tizszer kellett a vesszőfutást végigszenvednie. Az említettek vagyont is elkobozták. A kisebb „pártütők“ közül 15-nek hatszor kellett a 300 katona pálcázását elviselnie; 214-nek a büntetése: „50 páltza kemény ütéseikkel veretessenek meg.“)

Az életforma-változás a rendi válaszfalak módosulásával is együtt járt. A huszárok közé az került, akinek lótarásra, lovas felszerelésre telt. Az elszegényedett primipilus „gyalogrendi“ székelyé vált tehát, s a régi címek hierarchiája keveredett a vagyoni erő alapján kialakuló új rétegződéssel. A határőrkatonák sorai ugyanakkor más rendi eredetű elemekkel is feltöltődtek. 1764-ben kismesemek is arra kényszerültek, hogy felvegyék a fegyvert, s csak egy részüknek sikerült később — nemességüket igazolva — megszabadulni a katonáskodástól. Ugyanakkor nem egy feudális függőségben élő, de valamikor primipilus vagy pixidarius család úgy kívánt megmenekedni a jobbágyi igától, hogy igazolta „szabad“ voltát és a határőrök közé soroztatta magát. 1795-ben jegyezték fel, hogy: telepesekből, „keringőkől és más alábbvaló sorsú emberekből“, ígéretekkel s néha erőszakkal is, többeket felvettek „a székely katonaság“ közé.

A katonarendi különben ekkor már csak önmagát hajlandó „székelynek“ tekinteni, s a válaszfal közte és jobbágy társa között mind magasabbra emelkedik. Az elkülönülést szolgálta a közigazgatás szétválasztása is, hiszen a határőrök a General Commando, a jobbágyok a „nemes szék“ igazgatása alatt állottak.

Az sem tagadható, hogy a határőrök körében erőteljesebben munkálhattak a haladásra ösztönző erők. Teleki Domokos említi, hogy: „a rend és fegyelem több hátrányai mellett a határőrség kebelében a polgárosodás és fejlődés nem egy örvendetes jele volt szemlélhető.“ Kövári László szintén hasonlóan vélekedik: „ha a katona és nem katona polgárosodását összevetjük“, senki sem tagadhatja a katoná-

sors jó hatását. Hasonlókról tudósítanak a beszerce-naszódi román határőrezredek krónikásai is.

*(A történeti sors, a múltbeli életforma különbözősége nem tűnt el hirtelen és nyomtalanul. Majd egy fél évszázaddal a határőrség megszüntetése után írja Háromszékről Csifó Salamon, hogy a „volt huszár családok még ma is elsőb-
beknek érzik magukat a volt gyalog családoknál s mindkettő többre tartja
magát, még ha elszegényedett is... mint a volt jobbágyok.“ Összeházasodásról
— főleg az öregebbje — hallani sem akar, tánca külön járnak, templomaik-
ban külön ülnek és így tovább. Ugyanakkor jegyezte fel S. Kovács József, hogy
a csíkszentmiklósi templom előtt azt a jobbágyszírmazású legényt, aki nem
rendjéhez szabott színű zsinórt viselt, megszegényítették: „piros zsinórjához az
ujját beakasztotta a törvényt tevő asszony és a cimiterem ajtajánál, az egész
falu szeme láttára, leszakította azt.“ Benedek Elek is észleli és csodálatos ké-
pekben rögzíti a jobbágy és a „székely“ tudatában lassan folyó átalakulást.
„Huszonöt esztendő röpiült el 48 után — írja —, de a lelkek még nem szaba-
dultak fel.“)*

Mi történt azokkal a szabadokkal, akik főleg Udvarhely- és Marosszékből el-
kerültek a fegyver felvételét? Helyzetükről a történeti irodalomból keveset tudha-
tunk meg. Annyi azonban bizonyos, hogy a valamikori székely privilégiumok tudata
tovább élt közöttük, és harcuk a terheket nem viselő, a széket vezető, őket szegé-
nyítő, elnyomni törekvő „nemesek“ ellen nem szűnt meg.

*(A marosszéki jegyzőkönyvek tanúsága szerint az 1631—1687 közötti gyűlése-
ken még a nemesekkel együtt vettek részt a primililusok és pixidariusok is.
1716 után már az a gyakorlat, hogy a szék ülésére csak a széki tiszteket, a
„Mágnásokat“ és az „immunis“ nemeseket hívják meg. Majd a XVIII. század
végétől falvanként van joguk a „székelyeknek“ 2 vagy 3 követet, képviselőt
küldeni. Ez viszont nem csupán jogvesztést jelent, hanem azt is, hogy a széki
tisztek „eluralkodása“ ellen keveset tehetnek. Ők ugyanis jobbágyos nemesek
lévén a terheket, a taxákat, az adókat rájuk hárítják, olyannyira, hogy hovato-
vább „rosszabb léssen sorsok a Nemtelenek sorsoknál“. 1809-ben ki is éleződik
a helyzet. A franciák ellen a nemességet insurrectióra ösztönző bécsi udvar
őket is hadba küldené, felfedezve egyszeribe: teljesjogú nemesi mivoltukat.
Gróf Toldalagi Mihály vezetésével gyűlésbe is hívják őket Jeddre. A sza-
badok viszont feltétel nélkül szabták a hadbamenetelnek régi kiváltságaik bizto-
sítását és végül olyan „fenyegető állásba helyezkedtek“, hogy a királybíró
és a biztosok csak „készentartott“ szekereiken és lovaikon „hanyatt-homlok
vágatva“ menekülhettek el. Benkő Károly kéziratban maradt munkájában
írja, hogy a marosvásárhelyi tanács felkészült arra: a felbőszült „székelyek“
megtámadják a várost.)*

Legutóbb Szabó Gyula vallott az alig félszáz kilométerre fekvő farkaslaki és
homoródalmási természeti és társadalmi környezetnek az írók ihlető különböző-
ségéről. Az ilyenyszerű különbözőséget valóban fel kell tárnia írónak, történésznek,
szociológusnak egyaránt, s valóban úgy, ahogyan Szabó Gyula akarja: a föld-
művelő parasztságot nyomozva változásaiban, az általánost keresve, olyan vilá-
got, „amely rokon Reymont lengyel parasztjainak, Solohov doni kozákjainak vi-
lágával“.

*

1847-ben a *Revue des Deux Mondes*-ban H. Desprez ír a határőrségről (De la
colonisation militaire en Autriche et en Russie). A székelyeket egészében sajátos
határőrző funkciójú néprésznek minősíti. Kiváltságaikról is tud, s éppen ezt tekinti
rájuk jellemzőnek. Több mint egy évszázad múltán, 1966-ban a *Völkerrkunde für
jedermann* szerzői, pár sorban szólva róluk, viszont már azt tartják tipikusnak,
hogy: földművesek és hegyesebb tájainak állattenyésztők. Hozzáfüzik: hagyomá-

nyos népművészetüket megőrizték. A változó értékelés hangjait, fokozott érzékenységgel bár, de e megállapításokból is kihallhatjuk. Azt nevezetesen, hogy a kezdetben volt privilegizált katona képét felváltotta azé a földművesé, aki hagyományörző elmaradottságában válik jellegzetessé.

Érzékenységünket növeli a tökécs világváltás éveiben a polgárság körében gyökeret eresztő vélekedés, amely anekdotáiban tréfás kedvű, élelmes — ha nem éppen agyafúrt —, okos együgyűségében érdekes székeltyt tipizált. Értékeli ugyan gondolatainak sajátos színességét, kötekedő kedvét, szavainak játékos jóízét, egyben azonban a jóindulatú kezeletés, a mosolyba öltözködő fölény is kijár a kuriózum, a provincializmus megtestesítőjének. Németh László írja: „Elmaradt az, aki nem hasonlít eléggé ránk.“ Nos, a székelység — egészében — valóban nem hasonlít a polgári középosztályhoz, hiszen, ha már 1848 előtt részben meg is indult a polgárosodás útján, a tökécs viszonyok mostohasága, a két Tisza gróf világa, s az azt követő időszak nem emelte ki sem szegénységéből, sem döntően agrárius életformájából. Ipartalan, csak kisvárosokkal dicsekvő tájait főleg parasztsága ülte meg, és hatvannégy év alatt — 1880—1944 között — a földjét elhagyó mintegy 140 000 ember — az ország és a világ más tájain dúsította a munkásságot, a középosztályt és nem utolsósorban az értelmiségi réteget. Napjainkban, hazánk, a szocialista Románia építése rendjén vált országos közüggé az elmaradott tájegységek gazdasági-ipari felemelése. Most duzzad fel falvainak értelmisége, most kínálkozik lehetőség városainak növekedésre, nem közömbös tehát, hogyan látjuk, értjük e népcsoport történeti sorsát, valóban-e vagy mítizálva, valóban-e vagy lebecsülően.

A változó társadalmi, termelési viszonyok közepette változó egy népcsoport önmagához és az őt körülvevő világhoz mért jellege is. Idézniem kell Kővári Lászlónak 1841-ben Homoródalmáson születő gondolatait: „Szeretném jellemezni e népet. ... Gyakran halljuk, hogy a frank tüzes, a német komoly, az angol melancholikus, az orosz tompa érzéketlen; de a nemzet egészére ruházni nem tudom. Meglehet úgy van, de mostani eszemnek mégis úgy tetszik, mintha mondanák, a madarak repülnek, pedig járnak is; mintha mondanák, a csillagok ragyognak, pedig nekik is van éjszakájuk sat. Meg lehet korom más hiedelmet vált, de ma még hiszem, hogy műveltség és életmód, az égaly e két szülötte határoz a népjellemek felett, s hogy faj, ág, nemzet — különbség, csak alárendelve hatósok. Mondom innen, hogy Európának nem csak műveltebb osztálya hasonlít egymáshoz; de alsóbb népe is, mint kereskedő kereskedőhez, miképp földész földészhez, műveltségéhez és életmódjához viszonyítva.“

Mireánk is az hárul feladatként, hogy életmódját, műveltségét emeljük; leg-sajátosabb — és egyéni voltán belül is oly sokszínű —, de sohasem rokotalan múltját, értékeit kifejezzük.

